

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI
SAQLASH VAZIRLIGI TOSHKENT
FARMATSEVTIKA INSTITUTI**

Kafedra: Ijtimoiy fanlar

Referat

**Mavzu :MA'NAVIYATNING TARKIBIY QISMLARI,
ULARNING O'ZARO MUNOSABATLARI VA
XUSUSIYATLARI**

**Bajardi:Hikmatullayeva A
2-kurs 2-1 guruh Sanoat far-ya
Tekshirdi:Abdurahimova D**

Toshkent-2013

MA'NAVIYATNING TARKIBIY QISMLARI, ULARNING O'ZARO MUNOSABATLARI VA RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

REJA:

1. Ma'naviyat va madaniyat, ularning o'zaro munosabati.
2. Ma'naviy meros – ma'naviyat rivojlanishining asosi.
3. Ma'naviyat va mafkura, ularning jamiyat, inson hayotida tutgan o'rni va roli.

Aslini olganda, ma'naviyat va madaniyat bir-biriga yaqin tushunchalardir. Ammo, ular bitta narsa emas, biri ikkinchisidan farq qiladi. Shuning bilan birga ular bir-birini to'ldirib turadilar.

Madaniy va ma'naviy meros haqida ham shunday deyish mumkin. Shu sababdan avvalo madaniyat va uning turlarini tahlil etish maqsadga muvofiqdir. Chunki, madaniyatni, xususan ma'naviy madaniyatni bilmasdan, o'rganmasdan turib, ma'naviy meros to'g'risida gapirish ancha mushkul, chunki ma'naviy meros ma'naviy madaniyat doirasiga kiradi.

Shunday ekan madaniyat nima? Madaniyat tushunchasini izohlashga bag'ishlangan ko'p ilmiy adabiyotlar mavjud. Madaniyat tushunchasiga berilgan ta'riflar soni 260 tadan oshib ketgan. Mualliflar bu tushunchaga har biri o'z nuqtai-nazaridan yondashdilar. Bunga sabab, madaniyatning ko'p qirrali, murakkab, ma'naviy-ijtimoiy hodisa ekanligi, uning inson va jamiyat hayotining barcha qirralarni qamrab olganligidir. Madaniyatga berilgan ta'riflarda mualliflarning fikrlari umumlashtiruvchi tomonlar mavjud. Shu jumladan, ularni umumlashtiradigan bo'lsak, **madaniyat tushunchasi keng ma'noda insoniyatning butun tarixiy taraqqiyot jarayonida yaratgan va yaratayotgan barcha moddiy va ma'naviy**

boyliklarining yig'indisini ifodalaydi. Ko'rinadiki, madaniyat insonning moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratish va o'zlashtirishdagi faoliyatini ifodalaydi. U insoni aql-idroki, iste'dodi va mehnati mahsulidir. Yuqorida aytilganidek, madaniyat juda murakkab ko'p qirrali ma'naviy-ijtimoiy hodisa bo'lib, ijtimoiy hayotning moddiy-texnik, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va boshqa sohalarini, inson mehnat faoliyatining barcha samaralarini o'zida qamrab oladi. Sirasini aytanda, xalq ommasi tomonidan yaratilgan hamma moddiy va madaniy-ma'naviy boyliklar madaniyatga kiradi. **Madaniyat deyilganda**, mehnat qurollarini yaratish va ulardan foydalanish fan-texnika yutuqlari va ularni ishlab chiqarishga joriy qilish, kishilarning ishlab chikarish va ijtimoiy ko'nikmalari, mehnatni ijtimoiy tashkil etish, salomatlikni saqlash ishini yo'lga qo'yish aholi o'rtasida bilimlarning yoyilish darajasi va ma'lumot, umumiy, umumiy majburiy va oliy ta'limni amalga oshirish, adabiyot vasan'at asarlari, ijtimoiy, falsafiy, diniy g'oyalar va shu kabilar nazarda tutiladi. Ko'rinadiki, madaniyat odamzod aql-idrokining eng yuksak cho'qqilarigacha bo'lgan narsalarning hammasini qamrab oladi. U inson faoliyatining faqat moddiy natijalarinigina emas shu bilan birga kishilarning mehnat jarayonida voqe' bo'ladigan bilim boyliklari, tajribalari, qobiliyatlari, ishlab chiqarish va kasb malakalari, o'zaro munosabatlarini ham o'z ichiga oladi.

Jamiyat moddiy ishlab chiqarishining ikki amaliy turi moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishga qarab madaniyat ham yirik ikki turga moddiy va ma'naviy madaniyatga bo'linadi. Moddiy madaniyat deganda mehnat qurollarini, mehnat ko'nikmalarini, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan va moddiy hayot uchun xizmat qiladigan inson tomonidan yaratilgan barcha moddiy boyliklarni anglaymiz. Moddiy madaniyatga moddiy boyliklarning butun majmui, ularni ishlab chiqarish vositalari, ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan texnika, texnologiya, texnik inshootlar, ijtimoiy mehnatni uyushtirish shakli, qurilish va dehqonchilikni yo'lga qo'yish va boshqalar kiradi. Shularga qarab, moddiy madaniyatni bir qator turlarga bo'lamiz. Chunonchi, ishlab chiqarish va texnika madaniyati, dehqonchilik madaniyati, mehnatni tashkil etish madaniyati, injenerlik madaniyati, pazandachilik madaniyati va boshqalar.

Madaniyatning ikkinchi turi — bu ma'naviy madaniyatdir. Ma'naviy madaniyatga insonning aqli va ma'nan yaratuvchanlik faoliyatlari va ularning natijalari kiradi. Ma'naviy madaniyat fan, falsafa, san'at, adabiyot, axloq, din, huquq, siyosat, maorif, ma'rifat va hokazolar yig'indisidan tashkil topadigan insonning tashqi va ichki ma'naviyati, ruhiyati olamidir.

Ma'naviy boyliklar olimlar, musavvirlar, bastakorlar, shoir va yozuvchilar, nazariyotchilar, kullas, xalq tomonidan yaratiladi. Ma'naviy madaniyatni yaratish, o'zlashtirish va rivojlantirish jarayonida jamiyat taraqqiy etadi, mehnat unumdorligi ortadi, ishlab chiqaruvchi kuchlar rivojlanadi, kishilarning ma'naviy qiyofasi shakllanadi, axloq-odobi, did va farosati, estetik zavqi, ijodiy kuchi va qobiliyatlari taraqqiy etadi.

Umuman kishilik jamiyatini madaniyatsiz, xususan ma'naviy madaniyatsiz tasavvur qilish qiyin. Jamiyat, inson bor ekan u ma'lum madaniyatga ega, busiz bo'lishi mumkin emas.

Madaniyatning barcha turlari dialektik birlikda, o'zaro aloqadorlikdadir. Moddiy madaniyatni ma'naviy madaniyatdan batamom ajratib qarash mumkin emas. Moddiy boyliklar ishlab chiqarish jarayonida moddiy va ma'naviy madaniyat organik ravishda birikadi. Birorta mehnat qurolini, moddiy boylikning biror turini inson aql-idrokisiz, tafakkurisiz, aqliy mehnatsiz yaratib va takomillashtirib bo'lmaydi. Boshqacha qilib aytsak, moddiy madaniyatni barpo etish zamirida ham ma'naviyat yotadi. Har qanday moddiyva ma'naviy madaniyat durdonalari inson aqliy va jismoniy mehnati sintezi asosida yuzaga keladi. Ma'naviy madaniyat voqelikni badiiy aks ettirish va o'zlashtirish vositasidir.

Madaniyatni moddiy va ma'naviy madaniyatga bo'lish bilan cheklanib qolmaslik kerak. Madaniyatga kishilarning bir-biriga munosabatlari, oila, maktab, oliygoh, korxona, tashkilotlar, muassasalardagi o'zaro munosabatlari ham kiradi.

Madaniy taraqqiyotning umumiy qonuniyatlaridan biri uning to'xtovsiz ravishda boyib borishi va rivojlanishidan iborat. Jamiyat rivojlanib borishi bilan madaniyat ham sifat jihatidan o'zgaradi. Bu degan so'z, jamiyatning taraqqiy etishi madaniyatning o'zgarishini talab qiladi, madaniyatning yangilanishi esa o'z navbatida jamiyatning taraqqiy qilishiga sabab bo'ladi.

Jamiyat tarayqqiyotining har bir yangi bosqichi oldingi jamiyatning madaniy yutuqlarini zaruriy ravishda meros qilib oladi, uni qayta ishlaydi, undan ijodiy foydalanadi, uni yangi yuqori bosqichga ko'taradi. Insoniyat tomonidan yaratilgan eng yaxshi va qimmatli narsalar, moddiy va ma'naviy boyliklar yangi tarixiy sharoitda o'zlashtiriladi, qayta ishlanadi va rivojlantiriladi. Har bir avlod o'zi uchun maxsus yangi moddiy baza tashkil etmasligini, ilm-fan va madaniyatni yangidan yaratmasligini, balki o'zidan oldingi avlodlar tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyatdan meros sifatida foydalaniladi.

Madaniyat — umuminsoniy hodisa. U barchaga baravardir. Masalan, maqomlar, adabiyot, me'morchilik durdonalari, fan-texnika yutuqlari, transport va aloqa vositalari va boshqalar barchaga tegishlidir. Ammo, bu madaniyatning milliy shakli bo'lmaydi, degan ma'noni anglatmaydi. Chunki u qanchalik umuminsoniy bo'lmasin, baribir uning zaminlari milliylikka borib taqaladi. Umuminsoniyat mulkiga aylangan har qanday madaniyat ham u yoki bu millat tomonidan yaratiladi, u madaniyatga o'ziga xos bo'lgan tomonlarini singdiradi. Masalan, umuminsoniyat mulkiga aylangan Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlaridagi hunarmandchilik va arxitektura durdonalari, eng avvalo o'zbeklarniki, ular o'zbeklarning avlod-ajdodlari o'zlariga xos milliy jilo berganlar. O'zbekona bunday san'at asarlari dunyoning boshqa xalqlarida uchramaydi. Xuddi ana shu xususiyati bilan ular milliy hisoblanadi. Shuning bilan ana shu san'at asarlari o'zining takrorlanmas qiymati, yuksakligi va butun insoniyatning ma'naviy bahra olishigaxizmat qilish darajasi bilan umuminsoniyat mulkiga aйлangandir. Demakki, madaniyat ham ma'naviyat kabi milliy va umuminsoniy shaklida namoyon bo'ladi va rivojlanadi.

Milliy ma'naviyat, madaniyat tarixiy hodisa sifatida bir kun, bir yilda, balki bir asrda ham mukammal shakllanmaydi. O'rta Osiyo xalqlari ma'naviy va madaniyat tarixining ibtidosi asrlar qa'riga singib ketgan bo'lib, ularning necha ming yillik ma'naviy kamol pilla poyalarini bosib o'tganligini aniqlash bugun uchun anchay murakkab muammo.

Boshqacha qilib aytganda, bugungi ayrim saltanatlar ahli qabi qabila bo'lib yashagan zamonlarda bizning muborak zaminimizda ilm-fan barq urib yashnagani, tabiiy ilmlar, xususan, tibbiyot, matematika, astronomiya kabi fanlar madrasalarda o'qitilgani ilmiy akademiyalar tashkil etilib, mag'ribu mashriqqa nom taratganini eslasak va bundan har qancha g'ururlansak arziydi.

O'tmishda xalqimiz ma'naviy madaniyatning uzviy qismi bo'lgai dini islomni rivojlantirishga ham o'zining munosib hissasini qo'shgan. Dunyoda eng mashhur hadisshunoslar olita bo'lsa, shulardan to'rttasi bizning diyorumizdan chiqqan. 1998 yilda esa Imom al-Buxoriy tavalludining 1225 yilligi bizning yurtda va butun islom dunyosida keng nishonlangan bo'lsa, 2000 yilda imom al-Moturudiy tavalludining 1130 yilligi, Burxonildin Marg'inoniy tavalludining 910 yilligi nishonlandi.

Ular qoldirib ketgan meros bugungi kunda diniy qadriyat larimizni tiklashimizda asos bo'lmoqda, ma'naviyatimizni, qalbimiz va ruhiyatimizni boyitmoqda. Ularning asarlari o'zbek xalqining moddiy va ma'naviy boyligi bo'lishi bilan birga butun dunyo xalqlarining mulkiga aylangandir.

Madaniy merosni tushunmasdan ma'naviy merosni ham tushunish qiyin. Bu tushunchalarda umumiylik bo'lsa ham, ular birday emas, o'zaro qaysi bir jihatlari, xususiyatlari bilan farqlanadi. Bundan oldingi masalada ko'rganimizdek har bir jamiyat va davr o'z madaniyat turiga ega bo'ladi. Jamiyat, davr o'zgarishi bilan uning madaniyat turi va ma'naviyatida o'zgarish, yangilanish bo'ladi, ammo, madaniy taraqqiyot uzilib qolmaydi, ilgari madaniyat; sivilizatsiya yo'q bo'lib ketmaydi, balki madaniy meros sifatida saqlanib qoladi. **Meros — insoniyatning xar bir tarixiy bosqichda yashagan avlodlari tomonidan yaratilgan va keyingisiga yetib kelgan barcha moddiy va ma'naviy boyliklari majmuidir.** Madaniy meros ham meros doirasiga kiradi, ammo, undan biroz farq qiladi. O'tmishdagi barcha madaniyat yodgorliklari meros sifatida saqlanib qolishi mumkin, lekin ularning hammasi ham madaniy qadriyatga ega bo'lavermaydi. **Madaniy merosda kishilikning kelgusi taraqqiyotiga, ma'naviy yuksalishiga xizmat qilaligan, unga ijobiy ta'sir qiladigan qadriyat ahamiyatiga ega bo'lgan tomonlar hisobga olinadi.**

O'tmish avlodlar yaratgan madaniy yodgorliklarning hammasi ham madaniy meros bo'lavermaydi, chunki o'tmishdan qolgan narsalarning hammasi ham qadriyat ahamiyatiga ega bo'lavermasligi hammamizga ma'lum. Masalan, sho'rolar davrida yaratilib, uning siyosati, mafkurasini targ'ib etgan, endilikda o'z umrini yashab o'tgan kitoblarning bugun uchun ham, kelajak uchun ham qadriyati, ahamiyati yo'q. To'g'ri, ular meros, lekin madaniy meros emas, ularni tarixiy fakt sifatida saqlab qo'yish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, **madaniy meros deb, o'tmish avlodlardan keyingi avlodga vorislik asosida qoldirilgan, zamonda barqarorlik sinovidan o'tgan, saralangan insoniyatning hozirgi va kelgusi taraqqiyotiga xizmat qiladigan moddiy va ma'naviy madaniyat majmuiga aytishimiz mumkin.**

Kishilikning har bir avlodi ajdodlari tomonidan yaratilgan madaniy boyliklarni meros sifatida qabul qilib oladi. Tarixiy vorislik — jamiyat va uning madaniyati ravnaqi shartidir.

Madaniy va ma'naviy meros o'zaro bir-biridan farq qilsada ularning o'rtasiga o'tib bo'lmaz «Xitoy» devorini qo'yish ham mumkin emas, madaniy merosni barpo etishning zamirida ham ma'naviyat ya'ni insonning ma'naviy-ruhiy bilimlari, qobiliyati, iste'dod, aqli, empirik va nazariy bilim faoliyatlari yotadi. Madaniy ma'naviy meros o'rtasida umumiylik ham, farqli tomonlar ham mavjud. Ayni paytda ular o'rtasida yuqorida aytilgan aloqadorlik, bog'liklik, o'zaro munosabat, ta'sir bor. Shuningdek, madaniy meros o'z ko'lamini jihatidan ma'naviy meros tushunchasidan kengroq.

Madaniy merosda ko'proq umumiylik ustunlik qilsa, ma'naviy merosda xususiylik ustunlik qiladi. Madaniy meros umuman madaniyat yutuqlarini o'z ichiga qamrab olsa, ma'naviy meros ma'naviy madaniyat yutuqlarini o'z ichiga qamrab olishi bilan farqlanadi. **Madaniy merosning qadri abadul-abad yashamaydigan kismiga milliy qadriyat deyiladi.**

Ma'naviy boyliklar avlodlardan avlodga, bir tuzumdan ikkinchi tuzumga meros sifatida o'tadi va jamiyat, uning ma'naviy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. **Ma'naviy meros deb uzoq va yaqin o'tmishdagi. Hozirgi davrdagi ma'naviy jixatdan g'oyat qimmatli. O'chmas iz qoldiradigan mangu yashaydigan, butush ijtimoiy manfaati va ehtiyojiga, ezgulikka xizmat qiladigan umuminsoniy ma'naviy boyliklarga aytiladi.** Ma'naviy meros ma'naviy qadriyat sifatida namoyon bo'lib, unga ilm-fan, jumladan, falsafa, adabiyot, san'at, axloq, dindagi real, dunyoviy ta'limotlar, hurfiylik va boshqalar kiradi.

Ma'naviy meros zamonlar o'tishi bilan o'z qadrini yo'qotmaydi, balki sifat jihatidan yangi ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy meros kishilar ongiga, ichki dunyosiga, his-tuyg'usiga ta'sir etib, ular ongini boyitadi, axloq-odobini ezgulik sari yetaklaydi.

Ma'naviy meros biror xalq, millat, uning vakillari tomonidan yaratilib, so'ng umuminsoniyatning ma'naviy boyligiga, merosi aylanib qoladi. Markaziy Osiyo xalqlarining o'tmish avlodlar qoldirgan ma'naviy meros bunga misol bo'la oladi. Ma'naviy merosimiz jihatidan jahondagi oldingi o'rinlardan biri egallaymiz.

Sivilizatsiyaning madaniyatdan farqi shundaki, u o'ziga xos bo'lgan, o'zgalardan tubdan farq qiladigan, ammo, o'z davri taraqqiyotida takrorlanmas iz qoldiradigan fan, madaniyat, texnika, ijtimoiy ong, ma'naviyat va boshqa sohalardagi buyuk, yuqori ko'rsatkich hisoblanadi. Uning xarakterli tomoni shundaki, u o'zida oldingisini qabul qilmaydi, balki sifat jihatidan yangi, eng o'xshamagan o'zgarishlarni vujudga keltiruvchi jarayon hisoblanadi.

Sivilizatsiya har bir xalqning yoxud jamiyatning, tarixiy bosqichning o'ziga xos tarixiy-madaniy rivojlanishi, shakllangan qadriyatlari, tafakkur taraqqiyoti hisoblanadi. Hozirgi davrda ilmiy

adabiyotda uni «Sharq» va «G'arb» sivilizatsiyasiga bo'lish qabul qilingan. Insoniyat tarixidagi bu sivilizatsiyalar hind, konfusiylilik, buddaviylik, musulmon yoki katolik, pravoslav va hokazolarning paydo bo'lishi shaklida namoyon bo'lgan.

Bugungi sivilizatsiya insoniyatning olamni bilishi, undan umumbashariy manfaatlari yo'lida foydalana bilishi, har bir xalqning umuminsoniyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ma'naviyati va ma'rifati shaklida namoyon bo'lmoqda.

Shunday qilib, madaniyat, ma'naviy meros, sivilizatsiyalar (yutug'i jamiyat va inson ma'naviyatining rivojlanishida, ma'naviy barkamol avlodni voyaga yetkazishda katta ahamiyatga ega. Shuning uchun mustaqillikning dastlabki kunlaridan o'tmishda topalgan ma'naviy merosimizni tiklashga qat'iy kirishildi. Mustaqilligimizning o'tgan o'n yili ana shu merosimizni o'zlashtirish orqali chinakam milliy tiklanishimizga erishdik. O'zbeklar o'zining milliy-ma'naviy «qiyofasiga» ega bo'ldilar. Ammo, bu borada hali oldimizda juda katta vazifalar turibdi. Ana shulardan biri hali merosimizning bizga noma'lum, ammo, dunyoning turli mamlakatlarda saklanayotgan jahon sivilizatsiyasida munosib o'rin egallab kelgan juda ko'plab moddiy va ma'naviy meroslarimizni o'z Vatanimizga keltirishimiz, ularni o'rganishimiz, dunyoqarashimiz va ma'naviyatimizning ajralmas qismiga aylantirishimiz lozim bo'ladi.

Ma'naviyat va mafkura bir-birlari bilan mustahkam bog'langandir. Ma'naviyat insonning ruhiyati, o'zini-o'zi anglashi, yuksaklikka intilishdagi salohiyati bo'lsa, «Milliy istiklol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» Konsepsiyasida ko'rsatilishicha: «Mafkura... muayyan ijtimoiy guruh, ijtimoiy qatlam, millat, davlat, xalq va jamiyatning ehtiyojlari, maqsad-muddaolari, manfaatlari, orzu-intilishlari hamda ularni amalga oshirish tamoyillarini o'zida mujassam etadigan g'orlar tizimidir»¹.

Mafkuraning ma'naviyatda tutgan o'rni shundaki, u inson, jamiyat yoxud millat yoki guruxlarning intilishlari, ruhiyatlari va qayfiyatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Ma'naviyat singari mafkuraning davlat va jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda kattadir. Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, «Mafkura faqat bugun emas, balki hamma zamonlarda ham eng dolzarb siyosiy-ijtimoiy masala, har qanday jamiyatni sog'lom, ezgu maqsadlar sari birlashtirib, uning o'z muddaolariga erishishi uchun ma'naviy-ruhiy kuch-quvvat beradigan poydevor bo'lib kelgan»². Mafkura jamiyat taraqqiyotida quyidagi vazifalarni bajaradi: **birinchidan**, davlat rivojlanishining iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi vazifalarni o'zida mujassamlashtiradi; **ikkinchidan**, bir davlat, bir mamlakat miqyosida barcha fuqarolarni, turli millat, elat, sinflar va ijtimoiy guruhlarni bir g'oya va maqsad sari birlashtirishga xizmat qiladi; **uchinchidan**, davlat olib boradigan ichki va tashqi siyosat g'oyalarini o'zida mujassamlashtirib, uni fuqarolarga targ'ib etadi; **to'rtinchidan**, davlat doirasida yashayotgan fuqarolarni yaratuvchilik, bunyodkorlik, ijodkorlik faoliyatlarini faollashtiradi va ularni jamiyat maqsadlariga yo'naltiradi; **beshinchidan**, xalqning orzu-umidlarini o'zida ifoda ettiradi, jamiyatda mavjud bo'lgan muammolarni hal qilish uchun butun jamiyat va fuqarolarni harakatga keltiradi; **oltinchidan**, mafkura jamiyatda ma'lum siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy qarashlarni shakllantiradi.

Mafkuraning jamiyat, millat, shaxs va fuqaro hayotidagi ana shunday rolga qaramay, mustaqillikning dastlabki yillarida respublikamizda umuman mafkuraga uning mohiyatini tushunganlar ham, tushunmaganlar ham qarshi kurash boshlab yuborgan edilar. Ya'ni hech qanday mafkuraga ega bo'lmagan, mafkuraviy bo'shliqqa asoslangan, o'z g'oyasiga ega bo'lmagan jamiyat qurish kabi qarashlarni ilgari sura boshladilar. Vu jarayon Respublikamiz Prezidentining 1993 yil 23 aprelidagi respublikaning bir guruh adiblari bilan uchrashuvida «Milliy istiqlol mafkurasini yaratish vazifasini kun tartibiga qo'ygunicha davom etib keldi.

Prezidentimiz mafkura — umummilliy, umumxalq ahamiyatiga ega g'oya bo'lib, u xalqni, millatni birlashtiruvchi, umumsafarbarlikka da'vat etuvchi kuch ekanligini takidladilar. Inson, uning qadr-qimmat, farovonligi, Vatanimizning yorqin kelajagi bizning milliy g'oyamiz, milliy mustaqillik mafkuramizning negizini tashkil etadi.

Shu bilan birga, bu mafkura xalqimizda, o'zining qudrati va «himoyasiga suyangan holda, umuminsoniy qadriyatlarga asoslanib, jahon hamjamiyatidagi taraqqiy etgan davlatlar orasida teng huquqli o'laroq munosib o'rin egallashiga doimiy intilish hissini tarbiyalamog'i kerak.

Mafkura va ma'naviyat munosabatlarini qanlay tushunasiz? Milliy istiqlol mafkurafshon manzildir. Ammo, bu manzillar o'z-o'zidan dunyoga kelmaydi, uni o'z-o'zidan mashaqqatsiz, izlanishlrsiz, yaratuv-chilik, ijodkorlik ishlarisiz egallanmaydi. Yangi jamiyat yuksaq darajada rivojlangan ongni,

ma'naviy kamolotni yanada baland bosqichga ko'tarilishini taqozo etadi. Ilg'or demokratik qoida va tushunchalar bilan boyigan milliy istiqlol mafkuramiz ana shu yangi ma'naviyatning hal qiluvchi mezonlaridan biridir.

Ma'naviyat mafkurasiz rivojlana olmaydi. Chunki, inson ruhiyatini shakllantirish, milliy qadriyatlarni tiklash va jamiyat maqsadlarini amalga oshirishda mafkura harakatga keltiruvchi kuch sifatida katta ahamiyat kasb etaveradi.

Xullas, mafkura — umummillatga, umumxalqqa, butun jamiyatga taalluqli ulkan g'oyalar birligidir. Ammo, uning ildizlari har bir insonning qaabida, vijdonida, imonida, aql-idroki va tafakkurida. Shu bois, haqiqiy, hayotiy, chuqur insoniy mafkurasini bor xalq, mamlakat va jamiyat qudratlidir.

Aslini olganda, ma'naviyat va madaniyat bir-biriga yaqin tushunchalardir. Ammo, ular bitta narsa emas, biri ikkinchisidan farq qiladi. Shuning bilan birga ular bir-birini to'ldirib turadilar.

Madaiiy va ma'naviy meros haqida ham shunday deyish mumkin. Shu sababdan avvalo madaniyat va uning turlarini tahlil etish maqsadga muvofiqdir. Chunki, madaniyatni, xususan ma'naviy madaniyatni bilmasdan, o'rganmasdan turib, ma'naviy meros to'g'risida gapirish ancha mushkul, chunki ma'naviy meros ma'naviy madaniyat doirasiga kiradi.

Shunday ekan madaniyat nima? Madaniyat tushunchasini izohlashga bag'ishlangan ko'p ilmiy adabiyotlar mavjud. Madaniyat tushunchasiga berilgan ta'riflar soni 260 tadan oshib ketgan. Mualliflar bu tushunchaga har biri o'z nuqtai-nazaridan yondashadilar. Bunga sabab, madaniyatning ko'p qirrali, murakkab, ma'naviy-ijtimoiy hodisa ekanligi, uning inson va jamiyat hayotining barcha qirralarni qamrab olganligidir. Madaniyatga berilgan ta'riflarda mualliflarning fikrlarini umumlashtiruvchi tomonlar mavjud. Shu jumladan, ularni umumlashtiradigan bo'lsak, **madaniyat tushunchasi keng ma'noda insoniyatning butun tarixiy taraqqiyot jarayonida yaratgan va yaratayotgan barcha moddiy va ma'naviy boyliklarining yig'indisini ifodalaydi.** Ko'rinadiki, madaniyat insonning moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratish va o'zlashtirishdagi faoliyatini ifodalaydi. U inson aql-idroki, iste'dodi va mehnati mahsulidir.

Yuqorida aytilganidek, madaniyat juda murakkab ko'p qirrali ma'naviy-ijtimoiy hodisa bo'lib, ijtimoiy hayotning moddiy-texnik, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va boshqa sohalarini, inson mehnat faoliyatining barcha samaralarini o'zida qamrab oladi. Sirasini aytanda, xalq ommasi tomonidan yaratilgan hamma moddiy va madaniy-ma'naviy boyliklar madaniyatga kiradi. **Madaniyat deyilganda,** mehnat qurollarini yaratish va ulardan foydalanish fan-texnika yutuqlari va ularni ishlab chiqarishga joriy qilish, kishilarning ishlab chikarish va ijtimoiy ko'nikmalari, mehnatni ijtimoiy tashkil etish, salomatlikni saqlash ishini yo'lga qo'yish aholi o'rtasida bilimlarning yoyilish darajasi va ma'lumot, umumiy, umumiy majburiy va oliy ta'limni amalga oshirish, adabiyot vasan'at asarlari, ijtimoiy, falsafiy, diniy g'oyalar va shu kabilar nazarda tutiladi. Ko'rinadiki, madaniyat odamzod aql-idrokinging eng yuksak cho'qqilarigacha bo'lgan narsalarning hammasini qamrab oladi. U inson faoliyatining faqat moddiy natijalarinigina emas shu bilan birga kishilarning mehnat jarayonida voqe' bo'ladigan bilim boyliklari, tajribalari, qobiliyatlari, ishlab chiqarish va kasb malakalari, o'zaro munosabatlarini ham o'z ichiga oladi.

Jamiyat moddiy ishlab chiqarishining ikki amaliy turi moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishga qarab madaniyat ham yirik ikki turga moddiy va ma'naviy madaniyatga bo'linadi. Moddiy madaniyat deganda mehnat qurollarini, mehnat ko'nikmalarini, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan va moddiy hayot uchun xizmat qiladigan inson tomonidan yaratilgan barcha moddiy boyliklarni anglaymiz. Moddiy madaniyatga moddiy boyliklarning butun majmui, ularni ishlab chiqarish vositalari, ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan texnika, texnologiya, texnik inshootlar, ijtimoiy mehnatni uyushtirish shakli, qurilish va dehqonchilikni yo'lga qo'yish va boshqalar kiradi. Shularga qarab, moddiy madaniyatni bir qator turlarga bo'lamiz. Chunonchi, ishlab chiqarish va texnika madaniyati, dehqonchilik madaniyati, mehnatni tashkil etish madaniyati, injenerlik madaniyati, pazandachilik madaiiyati va boshqalar.

Madaniyatning ikkinchi turi — bu ma'naviy madaniyatdir. Ma'naviy madaniyatga insonning aqli va ma'naiy yaratuvchanlik faoliyatlari va ularning natijalari kiradi. Ma'naviy madaniyat fan, falsafa, san'at, adabiyot, axloq, din, huquq, siyosat, maorif, ma'rifat va hokazolar yig'indisidan tashkil topadigan insonning tashqi va ichki ma'naviyati, ruhiyati olamidir.

Ma'naviy boyliklar olimlar, musavvirlar, bastakorlar, shoir va yozuvchilar, nazariyotchilar, xullas, xalq tomonidan yaratiladi. Ma'naviy madaniyatni yaratish, o'zlashtirish va rivojlantirish jarayonida jamiyat taraqqiy etadi, mehnat unumdorligi ortadi, ishlab chiqaruvchi kuchlar

rivojlanadi, kishilarni ma'naviy qiyofasi shakllanadi, axloq-odobi, did va farosati, estetik zavqi, ijodiy kuchi va qobiliyatlari taraqqiy etadi.

Umuman kishilik jamiyatini madaniyatsiz, xususan ma'naviy madaniyatsiz tasavvur qilish qiyin. Jamiyat, inson bor ekan u ma'lum madaniyatga ega, busiz bo'lishi mumkin emas.

Madaniyatning barcha turlari dialektik birlikda, o'zaro aloqadorlikdadir. Moddiy madaniyatni ma'naviy madaniyatdan batamom ajratib qarash mumkin emas. Moddiy boyliklar ishlab chiqarish jarayonida moddiy va ma'naviy madaniyat organik ravishda birikadi. Birorta mehnat qurolini, moddiy boylikning biror turini inson aql-idrokisiz, tafakkurisiz, aqliy mehnatisiz yaratib va takomillashtirib bo'lmaydi. Boshqacha qilib aytsek, moddiy madaniyatni barpo etish zahirida ham ma'naviyat yotadi. Har qanday moddiy va ma'naviy madaniyat durdonalari inson aqliy va jismoniy mehnati sintezi asosida yuzaga keladi. Ma'naviy madaniyat voqelikni badiiy aks ettirish va o'zlashtirish vositasidir.

Madaniyatni moddiy va ma'naviy madaniyatga bo'lish bilan cheklanib qolmaslik kerak.

Madaniyatga kishilarning bir-biriga munosabatlari, oila, maktab, oliygoh, korxona, tashkilotlar, muassasalardagi o'zaro munosabatlari ham kiradi.

Madaniy taraqqiyotning umumiy qonuniyatlaridan biri uning to'xtovsiz ravishda boyib borishi va rivojlanishidan iborat. Jamiyat rivojlanib borishi bilan madaniyat ham sifat jihatidan o'zgaradi. Bu degan so'z, jamiyatning taraqqiy etishi madaniyatning o'zgarishini talab qiladi, madaniyatning yangilanishi esa o'z navbatida jamiyatning taraqqiy qilishiga sabab bo'ladi.

Jamiyat taraqqiyotining har bir yangi bosqichi oldingi jamiyatning madaniy yutuqlarini zaruriy ravishda meros qilib oladi, uni qayta ishlaydi, undan ijodiy foydalanadi, uni yangi yuqori bosqichga ko'taradi. Insoniyat tomonidan yaratilgan eng yaxshi va qimmatli narsalar, moddiy va ma'naviy boyliklar yangi tarixiy sharoitda o'zlashtiriladi, qayta ishlanadi va rivojlantiriladi. Har bir avlod o'zi uchun maxsus yangi moddiy baza tashkil etmasligini, ilm-fan va madaniyatni yangidan yaratmasligini, balki o'zidan oldingi avlodlar tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyatdan meros sifatida foydalaniladi.

Madaniyat — umuminsoniy hodisa. U barchaga baravardir. Masalan, maqomlar, adabiyot, me'morchilik durdonalari, fan-texnika yutuqlari, transport va aloqa vositalari va boshqalar barchaga tegishlidir. Ammo, bu madaniyatning milliy shakli bo'lmaydi, degan ma'noni anglatmaydi. Chunki u qanchalik umuminsoniy bo'lmasin, baribir uning zaminlari milliylikka borib taqaladi. Umuminsoniyat mulkiga aylangan har qanday madaniyat ham u yoki bu millat tomonidan yaratiladi, u madaniyatga o'ziga xos bo'lgan tomonlarini singdiradi. Masalan, umuminsoniyat mulkiga aylangan Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlaridagi hunarmandchilik va arxitektura durdonalari, eng avvalo o'zbeklarniki, ular o'zbeklarning avlod-ajdodlari o'zlariga xos milliy jilo berganlar. O'zbekona bunday san'at asarlari dunyoning boshqa xalqlarida uchramaydi. Xuddi ana shu xususiyati bilan ular milliy hisoblanadi. Shuning bilan ana shu san'at asarlari o'zining takrorlanmas qiymati, yuksakligi va butun insoniyatning ma'naviy bahra olishigaxizmat qilish darajasi bilan umuminsoniyat mulkiga ailangandir. Demakki, madaniyat ham ma'naviyat kabi milliy va umuminsoniy shaklida namoyon bo'ladi va rivojlanadi. Milliy ma'naviyat, madaniyat tarixiy hodisa sifatida bir kun, bir yilda, balki bir asrda ham mukammal shakllanmaydi. O'rta Osiyo xalqlari ma'naviy va madaniyat tarixining ibtidosi asrlar qa'riga singib ketgan bo'lib, ularning necha ming yillik ma'naviy kamol pilla poyalarini bosib o'tganligini aniqlash bugun uchun anchay murakkab muammo.

Boshqacha qilib aytganda, bugungi ayrim saltanatlar ahli qabi qabila bo'lib yashagan zamonlarda bizning muborak zaminimizda ilm-fan barq urib yashnagani, tabiiy ilmlar, xususan, tibbiyot, matematika, astronomiya kabi fanlar madrasalarda o'qitilgani ilmiy akademiyalar tashkil etilib, mag'ribu mashriqqa nom taratganini eslasak va bundan har qancha g'ururlansak arziydi.

O'tmishda xalqimiz ma'naviy madaniyatning uzviy qismi bo'lgai dini islomni rivojlantirishga ham o'zining munosib hissasini qo'shgan. Dunyoda eng mashhur hadisshunoslar olita bo'lsa, shulardan to'rttasi bizning diyorimizdan chiqqan. 1998 yilda esa Imom al-Buxoriy tavalludining 1225 yilligi bizning yurtda va butun islom dunyosida keng nishonlangan bo'lsa, 2000 yilda imom al-Moturudiy tavalludining 1130 yilligi, Burxonildin Marg'iboniy tavalludining 910 yilligi nishonlandi.

. Aslini olganda, ma'naviyat va madaniyat bir-biriga yaqin tushunchalardir. Ammo, ular bitta narsa emas, biri ikkinchisidan farq qiladi. Shuning bilan birga ular bir-birini to'ldirib turadilar.

Madaiiy va ma'naviy meros haqida ham shunday deyish mumkin. Shu sababdan avvalo madaniyat va uning turlarini tahlil etish maqsadga muvofiqdir. Chunki, madaniyatni, xususan ma'naviy madaniyatni bilmasdan, o'rganmasdan turib, ma'naviy meros to'g'risida gapirish ancha mushkul, chunki ma'naviy meros ma'naviy madaniyat doirasiga kiradi.

Shunday ekan madaniyat nima? Madaniyat tushunchasini izohlashga bag'ishlangan ko'p ilmiy adabiyotlar mavjud. Madaniyat tushunchasiga berilgan ta'riflar soni 260 tadan oshib ketgan. Mualliflar bu tushunchaga har biri o'z nuqtai-nazaridan yondashadilar. Bunga sabab, madaniyatning ko'p qirrali, murakkab, ma'naviy-ijtimoiy hodisa ekanligi, uning inson va jamiyat hayotining barcha qirralarni qamrab olganligidir. Madaniyatga berilgan ta'riflarda mualliflarning fikrlarini umumlashtiruvchi tomonlar mavjud. Shu jumladan, ularni umumlashtiradigan bo'lsak, madaniyat tushunchasi keng ma'noda insoniyatning butun tarixiy taraqqiyot jarayonida yaratgan va yaratayotgan barcha moddiy va ma'naviy boyliklarining yig'indisini ifodalaydi. Ko'rinadiki, madaniyat insonning moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratish va o'zlashtirishdagi faoliyatini ifodalaydi. U insoi aql-idroki, iste'dodi va mehnati mahsulidir. Yuqorida aytilganidek, madaniyat juda murakkab ko'p qirrali ma'naviy-ijtimoiy hodisa bo'lib, ijtimoiy hayotning moddiy-texnik, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va boshqa sohalarni, inson mehnat faoliyatining barcha samalarini o'zida qamrab oladi. Sirasini aytanda, xalq ommasi tomonidan yaratilgan hamma moddiy va madaniy-ma'naviy boyliklar madaniyatga kiradi. Madaniyat deyilganda, mehnat quollarini yaratish va ulardan foydalanish fan-texnika yutuqlari va ularni ishlab chiqarishga joriy qilish, kishilarning ishlab chikarish va ijtimoiy ko'nikmalari, mehnatni ijtimoiy tashkil etish, salomatlikni saqlash ishini yo'lga qo'yish aholi o'rtasida bilimlarning yoyilish darajasi va ma'lumot, umumiy, umumiy majburiy va oliy ta'limni amalga oshirish, adabiyot va san'at asarlari, ijtimoiy, falsafiy, diniy g'oyalar va shu kabilar nazarda tutiladi. Ko'rinadiki, madaniyat odamzod aql-idrokining eng yuksak cho'qqilarigacha bo'lgan narsalarning hammasini qamrab oladi. U inson faoliyatining faqat moddiy natijalarinigina emas shu bilan birga kishilarning mehnat jarayonida voqe' bo'ladigan bilim boyliklari, tajribalari, qobiliyatlari, ishlab chiqarish va kasb malakalari, o'zaro munosabatlarini ham o'z ichiga oladi.

Jamiyat moddiy ishlab chiqarishining ikki amaliy turi moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishga qarab madaniyat ham yirik ikki turga moddiy va ma'naviy madaniyatga bo'linadi. Moddiy madaniyat deganda mehnat quollarini, mehnat ko'nikmalarini, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan va moddiy hayot uchun xizmat qiladigan inson tomonidan yaratilgan barcha moddiy boyliklarni anglaymiz. Moddiy madaniyatga moddiy boyliklarning butun majmui, ularni ishlab chiqarish vositalari, ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan texnika, texnologiya, texnik inshootlar, ijtimoiy mehnatni uyushtirish shakli, qurilish va dehqonchilikni yo'lga qo'yish va boshqalar kiradi. Shularga qarab, moddiy madaniyatni bir qator turlarga bo'lamiz. Chunonchi, ishlab chiqarish va texnika madaniyati, dehqonchilik madaniyati, mehnatni tashkil etish madaniyati, injenerlik madaniyati, pazandachilik madaiiyati va boshqalar.

Madaniyatning ikkinchi turi — bu ma'naviy madaniyatdir. Ma'naviy madaniyatga insonning aqli va ma'nan yaratuvchanlik faoliyatlari va ularning natijalari kiradi. Ma'naviy madaniyat fan, falsafa, san'at, adabiyot, axloq, din, huquq, siyosat, maorif, ma'rifat va hokazolar yig'indisidan tashkil topadigan insonning tashqi va ichki ma'naviyati, ruhiyati olamidir.

Ma'naviy boyliklar olimlar, musavvirlar, bastakorlar, shoir va yozuvchilar, nazariyotchilar, xullas, xalq tomonidan yaratiladi. Ma'naviy madaniyatni yaratish, o'zlashtirish va rivojlantirish jarayonida jamiyat taraqqiy etadi, mehnat unumdorligi ortadi, ishlab chiqaruvchi kuchlar rivojlanadi, kishilarnipg ma'naviy qiyofasi shakllanadi, axloq-odobi, did va farosati, estetik zavqi, ijodiy kuchi va qobiliyatlari taraqqiy etadi.

Umuman kishilik jamiyatini madaniyatsiz, xususan ma'naviy madaniyatsiz tasavvur qilish qiyin. Jamiyat, inson bor ekan u ma'lum madaniyatga ega, busiz bo'lishi mumkin emas.

Madaniyatning barcha turlari dialektik birlikda, o'zaro aloqadorlikdadir. Moddiy madaniyatni ma'naviy madaniyatdan batamom ajratib qarash mumkin emas. Moddiy boyliklar ishlab chiqarish jarayonida moddiy va ma'naviy madaniyat organik ravishda birikadi. Birorta mehnat qurolini, moddiy boylikning biror turini inson aql-idrokisiz, tafakkurisiz, aqliy mehnatisiz yaratib va takomillashtirib bo'lmaydi. Boshqacha qilib aytsak, moddiy madaniyatni barpo etish zahirida ham ma'naviyat yotadi. Har qanday moddiy va ma'naviy madaniyat durdonalari inson aqliy va jismoniy mehnati sintezi asosida yuzaga keladi. Ma'naviy madaniyat voqelikni badiiy aks ettirish va o'zlashtirish vositasidir.

Madaniyatni moddiy va ma'naviy madaniyatga bo'lish bilan cheklanib qolmaslik kerak. Madaniyatga kishilarning bir-biriga munosabatlari, oila, maktab, oliygo'h, korxona, tashkilotlar, muassasalardagi o'zaro munosabatlari ham kiradi.

Madaniy taraqqiyotning umumiy qonuniyatlaridan biri uning to'xtovsiz ravishda boyib borishi va rivojlanishidan iborat. Jamiyat rivojlanib borishi bilan madaniyat ham sifat jihatidan o'zgaradi. Bu degan so'z, jamiyatning taraqqiy etishi madaniyatning o'zgarishini talab qiladi, madaniyatning yangilanishi esa o'z navbatida jamiyatning taraqqiy qilishiga sabab bo'ladi.

Jamiyat tarayqqiyotining har bir yangi bosqichi oldingi jamiyatning madaniy yutuqlarini zaruriy ravishda meros qilib oladi, uni qayta ishlaydi, undan ijodiy foydalanadi, uni yangi yuqori bosqichga ko'taradi. Insoniyat tomonidan yaratilgan eng yaxshi va qimmatli narsalar, moddiy va ma'naviy boyliklar yangi tarixiy sharoitda o'zlashtiriladi, qayta ishlanadi va rivojlantiriladi. Har bir avlod o'zi uchun maxsus yangi moddiy baza tashkil etmasligini, ilm-fan va madaniyatni yangidan yaratmasligini, balki o'zidan oldingi avlodlar tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyatdan meros sifatida foydalaniladi. Madaniyat — umuminsoniy hodisa. U barchaga baravardir. Masalan, maqomlar, adabiyot, me'morchilik durdonalari, fan-texnika yutuqlari, transport va aloqa vositalari va boshqalar barchaga tegishlidir. Ammo, bu madaniyatning milliy shakli bo'lmaydi, degan ma'noni anglatmaydi. Chunki u qanchalik umuminsoniy bo'lmasin, baribir uning zaminlari milliylikka borib taqaladi. Umuminsoniyat mulkiga aylangan har qanday madaniyat ham u yoki bu millat tomonidan yaratiladi, u madaniyatga o'ziga xos bo'lgan tomonlarini singdiradi. Masalan, umuminsoniyat mulkiga aylangan Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlaridagi hunarmandchilik va arxitektura durdonalari, eng avvalo o'zbeklarniki, ular o'zbeklarning avlod-ajdodlari o'zlariga xos milliy jilo berganlar. O'zbekona bunday san'at asarlari dunyoning boshqa xalqlarida uchramaydi. Xuddi ana shu xususiyati bilan ular milliy hisoblanadi. Shuning bilan ana shu san'at asarlari o'zining takrorlanmas qiymati, yuksakligi va butun insoniyatning ma'naviy bahra olishiga xizmat qilish darajasi bilan umuminsoniyat mulkiga aylangandir. Demakki, madaniyat ham ma'naviyat kabi milliy va umuminsoniy shaklida namoyon bo'ladi va rivojlanadi.

Milliy ma'naviyat, madaniyat tarixiy hodisa sifatida bir kun, bir yilda, balki bir asrda ham mukammal shakllanmaydi. O'rta Osiyo xalqlari ma'naviy va madaniyat tarixining ibtidosi asrlar qa'riga singib ketgan bo'lib, ularning necha ming yillik ma'naviy kamol pilla poyalarini bosib o'tganligini aniqlash bugun uchun anchay murakkab muammo.

Boshqacha qilib aytganda, bugungi ayrim saltanatlar ahli qabi qabila bo'lib yashagan zamonlarda bizning muborak zaminimizda ilm-fan barq urib yashnagani, tabiiy ilmlar, xususan, tibbiyot, matematika, astronomiya kabi fanlar madrasalarda o'qitilgani ilmiy akademiyalar tashkil etilib, mag'ribu mashriqqa nom taratganini eslasak va bundan har qancha g'ururlansak arziydi.

O'tmishda xalqimiz ma'naviy madaniyatning uzviy qismi bo'lgai dini islomni rivojlantirishga ham o'zining munosib hissasini qo'shgan. Dunyoda eng mashhur hadisshunoslar oltita bo'lsa, shulardan to'rttasi bizning diyorimizdan chiqqan. 1998 yilda esa Imom al-Buxoriy tavalludining 1225 yilligi bizning yurtida va butun islom dunyosida keng nishonlangan bo'lsa, 2000 yilda imom al-Moturudiy tavalludining 1130 yilligi, Burxonildin Marg'imoniy tavalludining 910 yilligi nishonlandi.

Ular qoldirib ketgan meros bugungi kunda diniy qadriyat larimizni tiklashimizda asos bo'lmoqda, ma'naviyatimizni, qalbimiz va ruhiyatimizni boyitmoqda. Ularning asarlari o'zbek xalqining moddiy va ma'naviy boyligi bo'lishi bilan birga butun dunyo xalqlarining mulkiga aylangandir. Madaniy merosni tushunmasdan ma'naviy merosni ham tushunish qiyin. Bu tushunchalarda umumiylik bo'lsa ham, ular birday emas, o'zaro qaysi bir jihatlari, xususiyatlari bilan farqlanadi. Bundan oldingi masalada ko'rganimizdek har bir jamiyat va davr o'z madaniyat turiga ega bo'ladi. Jamiyat, davr o'zgarishi bilan uning madaniyat turi va ma'naviyatida o'zgarish, yangilanish bo'ladi, ammo, madaniy taraqqiyot uzilib qolmaydi, ilgari madaniyat; sivilizatsiya yo'q bo'lib ketmaydi, balki madaniy meros sifatida saqlanib qoladi. Meros — insoniyatning xar bir tarixiy bosqichda yashagan avlodlari tomonidan yaratilgan va keyingisiga yetib kelgan barcha moddiy va ma'naviy boyliklari majmuidir. Madaniy meros ham meros doirasiga kiradi, ammo, undan biroz farq qiladi. O'tmishdagi barcha madaniyat yodgorliklari meros sifatida saqlanib qolishi mumkin, lekin ularning hammasi ham madaniy qadriyatga ega bo'lavermaydi. Madaniy merosda kishilikning kelgusi taraqqiyotiga, ma'naviy yuksalishiga xizmat qilaligan, unga ijobiy ta'sir qiladigan qadriyat axamiyatiga ega bo'lgan tomonlar hisobga olinadi.

O'tmish avlodlar yaratgan madaniy yodgorliklarning hammasi ham madaniy meros bo'lavermaydi, chunki o'tmishdan qolgan narsalarning hammasi ham qadriyat ahamiyatiga ega bo'lavermasligi hammamizga ma'lum. Masalan, sho'rolar davrida yaratilib, uning siyosati, mafkurasini targ'ib etgan, endilikda o'z umrini yashab o'tgan kitoblarning bugun uchun ham, kelajak uchun ham qadriyati, ahamiyati yo'q. To'g'ri, ular meros, lekin madaniy meros emas, ularni tarixiy fakt sifatida saqlab qo'yish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, madaniy meros deb, o'tmish avloddan keyingi avlodga vorislik asosida qoldirilgan, zamonda barqarorlik sinovidan o'tgan, saralangan insoniyatning hozirgi va kelgusi tarakkiyotiga xizmat kiladigan moddiy va ma'naviy madaniyat majmuiga aytishimiz mumkin.

Kishilikning har bir avlodi ajdodlari tomonidan yaratilgan madaniy boyliklarni meros sifatida qabul qilib oladi. Tarixiy vorislik — jamiyat va uning madaniyati ravnaqi shartidir. Madaniy va ma'naviy meros o'zaro bir-biridan farq qilsada ularning o'rtasiga o'tib bo'lmas «Xitoy» devorini qo'yish ham mumkin emas, madaniy merosni barpo etishning zamirida ham ma'naviyat ya'ni insonning ma'naviy-ruhiy bilimlari, qobiliyati, iste'dod, aqli, empirik va nazariy bilim faoliyatlari yotadi. Madaniy ma'naviy meros o'rtasida umumiylik ham, farqli tomonlar ham mavjud. Ayni paytda ular o'rtasida yuqorida aytilgan aloqadorlik, bog'liklik, o'zaro munosabat, ta'sir bor. Shuningdek, madaniy meros o'z ko'lami jihatidan ma'naviy meros tushunchasidan kengroq.

Madaniy merosda ko'proq umumiylik ustunlik qilsa, ma'naviy merosda xususiylik ustunlik qiladi. Madaniy meros umuman madaniyat yutuqlarini o'z ichiga qamrab olsa, ma'naviy meros ma'naviy madaniyat yutuqlarini o'z ichiga qamrab olishi bilan farqlanadi. Madaniy merosning qadri abadiy abad tushmaydigan kismiga milliy kadriyat deyiladi.

Ma'naviy boyliklar avloddan avlodga, bir tuzumdan ikkinchi tuzumga meros sifatida o'tadi va jamiyat, uning ma'naviy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ma'naviy meros deb uzoq va yaqin o'tmishdagi. Hozirgi davrdagi ma'naviy jihatdan g'oyat qimmatli. O'chmas iz qoldiradigan mangu yashaydigan, butush ijtimoiy manfaati va ehtiyojiga, ezigulikka xizmat kiladigan umuminsoniy ma'naviy boyliklarga aytiladi. Ma'naviy meros ma'naviy qadriyat sifatida namoyon bo'lib, unga ilmfan, jumladan, falsafa, adabiyot, san'at, axloq. dindagi real, dunyoviy ta'limotlar, hurfiylik va boshqalar kiradi.

Ma'naviy meros zamonlar o'tishi bilan o'z qadrini yo'qotmaydi, balki sifat jihatdan yangi ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy meros kishilar ongiga, ichki dunyosiga, his-tuyg'usiga ta'sir etib, ular ongini boyitadi, axloq-odobini ezigulik sari yetaklaydi.

Ma'naviy meros biror xalq, millat, uning vakillari tomonida yaratilib, so'ng umuminsoniyatning ma'naviy boyligiga, merosi aylanib qoladi. Markaziy Osiyo xalqlarining o'tmish avlodlar qoldirgan ma'naviy meros bunga misol bo'la oladi. Ma'naviy merosimiz jihatidan jahondagi oldingi o'rinlardan biri egallaymiz.

Sivilizatsiyaning madaniyatdan farqi shundaki, u o'ziga xos bo'lgan, o'zgalardan tubdan farq qiladigan, ammo, o'z davri taraqqiyotida takrorlanmas iz qoldiradigan fan, madaniyat, texnika, ijtimoiy ong, ma'naviyat va boshqa sohalaridagi buyuk, yuqori ko'rsatkich hisoblanadi. Uning xarakterli tomoni shundaki, u o'zida oldingisini qabul qilmaydi, balki sifat jihatidan yangi, eng o'xshamagan o'zgarishlarni vujudga keltiruvchi jarayon hisoblanadi. Sivilizatsiya har bir xalqning yoxud jamiyatning, tarixiy bosqichning o'ziga xos tarixiy-madaniy rivojlanishi, shakllangan qadriyatlari, tafakkur taraqqiyoti hisoblanadi. Hozirgi davrda ilmiy adabiyotda uni «Sharq» va «G'arb» sivilizatsiyasiga bo'lish qabul qilingan. Insoniyat tarixidagi bu sivilizatsiyalar hind, konfusiylilik, buddaviylilik, musulmon yoki katolik, pravoslav va hokazolarning paydo bo'lishi shaklida namoyon bo'lgan.

Bugungi sivilizatsiya insoniyatning olamni bilishi, undan umumbashariy manfaatlari yo'lida foydalana bilishi, har bir xalqning umuminsoniyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ma'naviyati va ma'rifati shaklida namoyon bo'lmoqda.

Shunday qilib, madaniyat, ma'naviy meros, sivilizatsiyalar (yutug'i jamiyat va inson ma'naviyatining rivojlanishida, ma'naviy barkamol avlodni voyaga yetkazishda katta ahamiyatga ega. Shuning uchun mustaqillikning dastlabki kunlaridan o'tmishda topilgan ma'naviy merosimizni tiklashga qat'iy kirishildi. Mustaqilligimizning o'tgan o'n yili ana shu merosimizni o'zlashtirish orqali chinakam milliy tiklanishimizga erishdik. O'zbeklar o'zining milliy-ma'naviy «qiyofasiga» ega bo'ldilar. Ammo, bu borada hali oldimizda juda katta vazifalar turibdi. Ana shulardan biri hali merosimizning

bizga noma'lum, ammo, dunyoning turli mamlakatlarda saklanayotgan jahon sivilizatsiyasida munosib o'rin egallab kelgan juda ko'plab moddiy va ma'naviy meroslarimizni o'z Vatanimizga ksltirishimiz, ularni o'rganishimiz, dunyoqarashimiz va ma'naviyatimizning ajralmas qismiga aylantirishimiz lozim bo'ladi.

Ma'naviyat va mafkura bir-birlari bilan mustahkam bog'langandir. Ma'naniyat insonning ruhiyati, o'zini-o'zi anglashi, yuksaklikka intilishidagi salohiyati bo'lsa, «Milliy istiklol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» Konsepsiyasida ko'rsatilishicha: «Mafkura... muayyan ijtimoiy guruh, ijtimoiy qatlam, millat, davlat, xalq va jamiyatning ehtiyojlari, maqsad-muddaolari, manfaatlari, orzu-intilishlari hamda ularni amalga oshirish tamoyillarini o'zida mujassam etadigan g'orlar tizimidir»¹.

Mafkuraning ma'naviyatda tutgan o'rni shundaki, u inson, jamiyat yoxud millat yoki guruxlarning intilishlari, ruhiyatlari va qayfiyatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Ma'naviyat singari mafkuraning davlat va jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda kattadir. Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, «Mafkura faqat bugun emas, balki hamma zamonlarda ham eng dolzarb siyosiy-ijtimoiy masala, har qanday jamiyatni sog'lom, ezgu maqsadlar sari birlashtirib, uning o'z muddaolariga erishishi uchun ma'naviy-ruhiy kuch-quvvat beradigan poydevor bo'lib kelgan»². Mafkura jamiyat taraqqiyotida quyidagi vazifalarni bajaradi: birinchidan, davlat rivojlanishining iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi vazifalarni o'zida mujassamlashtiradi; ikkinchidan, bir davlat, bir mamlakat miqyosida barcha fuqarolarni, turli millat, elat, sinflar va ijtimoiy guruhlarni bir g'oya va maqsad sari birlashtirishga xizmat qilali; uchinchidan, davlat olib boradigan ichki va tashqi siyosat g'oyalarini o'zida mujassamlashtirib, uni fuqarolarga targ'ib etadi; to'rtinchidan, davlat doirasida yashayotgan fuqarolarni yaratuvchilik, bunyodkorlik, ijodkorlik faoliyatlarini faollashtiradi va ularni jamiyat maqsadlariga yo'naltiradi; beshinchidan, xalqning orzu-umidlarini o'zida ifoda ettiradi, jamiyatda mavjud bo'lgan muammolarni hal qilish uchun butun jamiyat va fuqarolarni harakatga keltiradi; oltinchidan, mafkura jamiyatda ma'lum siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy qarashlarni shakllantiradi.

Mafkuraning jamiyat, millat, shaxs va fuqaro hayotidagi ana shunday roliga qaramay, mustaqillikning dastlabki yillarida respublikamizda umuman mafkuraga uning mohiyatini tushunganlar ham, tushunmaganlar ham qarshi kurash boshlab yuborgan edilar. Ya'ni hech qanday mafkuraga ega bo'lmagan, mafkuraviy bo'shliqqa asoslangan, o'z g'oyasiga ega bo'lmagan jamiyat qurish kabi qarashlarni ilgari sura boshladilar. Vu jarayon Respublikamiz Prezidentining 1993 yil 23 aprelidagi respublikaning bir guruh adiblari bilan uchrashuvida «Milliy istiqlol mafkurasini yaratish vazifasini kun tartibiga qo'ygunicha davom etib keldi.

Prezidentimiz mafkura — umummilliy, umumxalq ahamiyatiga ega g'oya bo'lib, u xalqni, millatni birlashtiruvchi, umumsafarbarlikka da'vat etuvchi kuch ekanligini takidladilar., Inson, uning qadr-qimmat, farovonligi, Vatanimizning yorqin kelajagi bizning milliy g'oyamiz, milliy mustaqillik mafkuramizning negizini tashkil etadi.

Shu bilan birga, bu mafkura xalqimizda, o'zining qudrati va «himoyasiga suyangan holda, umuminsoniy qadriyatlarga asoslanib, jahon hamjamiyatidagi taraqqiy etgan davlatlar orasida teng huquqli o'laroq munosib o'rin egallashiga doimiy intilish hissini tarbiyalamog'i kerak.

Mafkura va ma'naviyat munosabatlarini qanlay tushunasiz? Milliy istiqlol mafkurasi manzildir. Ammo, bu manzillar o'z-o'zidan dunyoga[kelmaydi, uni o'z-o'zidan mashaqqatsiz, izlanishlrsiz, yaratuv-chilik, ijodkorlik ishlarisiz egallanmaydi. Yangi jamiyat yuksaq darajada rivojlangan ongni, ma'naviy kamolotni yanada baland bosqichga ko'tarilishini taqozo etadi. Ilg'or demokratik qoida va tushunchalar bilan boyigan milliy istiqlol mafkuramiz ana shu yangi ma'naviyatning hal qiluvchi mezonlaridan biridir.

Ma'naviyat mafkurasiz rivojlana olmaydi. Chunki, inson ruhiyatini shakllantirish, milliy qadriyatlarni tiklash va jamiyat maqsadlarini amalga oshirishda mafkura harakatga keltiruvchi kuch sifatida katta ahamiyat kasb etaveradi.

Xullas, mafkura — umummillatga, umumxalqqa, butun jamiyatga taalluqli ulkan g'oyalar birligidir. Ammo, uning ildizlari har bir insonning qaabida, vijdonida, imonida, aql-idroki va tafakkurida. Shu bois, haqiqiy, hayotiy, chuqur insoniy mafkurasi, bor xalq, mamlakat va jamiyat qudratlidir. Ular qoldirib ketgan meros bugungi kunda diniy qadriyat larimizni tiklashimizda asos bo'lmoqda,

ma'naviyatimznini, qalbiniz va ruhiyatimizni boyitmoqda. Ularning asarlari o'zbek xalqining moddiy va ma'naviy boyligi bo'lishi bilan birga butun dunyo xalqlarining mulkiga aylangandir.

Madaniy merosni tushunmasdan ma'naviy merosni ham tushunish qiyin. Bu tushunchalarda umumiylik bo'lsa ham, ular birday emas, o'zaro qaysi bir jihatlari, xususiyatlari bilan farqlanadi. Bundan oldingi masalada ko'rganimizdek har bir jamiyat va davr o'z madaniyat turiga ega bo'ladi. Jamiyat, davr o'zgarishi bilan uning madaniyat turi va ma'naviyatida o'zgarish, yangilanish bo'ladi, ammo, madaniy taraqqiyot uzilib qolmaydi, ilgari madaniyat; sivilizatsiya yo'q bo'lib ketmaydi, balki madaniy meros sifatida saqlanib qoladi. **Meros**— insoniyatning xar bir tarixiy bosqichda yashagan avlodlari tomonidan yaratilgan va keyingisiga yetib kelgan barcha moddiy va ma'naviy boyliklari majmuidir. Madaniy meros ham meros doirasiga kiradi, ammo, undan biroz farq qiladi. O'tmishdagi barcha madaniyat yodgorliklari meros sifatida saqlanib qolishi mumkin, lekin ularning hammasi ham madaniy qadriyatga ega bo'lavermaydi. **Madaniy merosda kishilikning kelgusi taraqqiyotiga, ma'naviy yuksalishiga xizmat qilaligan, unga ijobiy ta'sir qiladigan qadriyat ahamiyatiga ega bo'lgan tomonlar hisobga olinadi.**

O'tmish avlodlar yaratgan madaniy yodgorliklarning hammasi ham madaniy meros bo'lavermaydi, chunki o'tmishdan qolgan narsalarning hammasi ham qadriyat ahamiyatiga ega bo'lavermasligi hammamizga ma'lum. Masalan, sho'rolar davrida yaratilib, uning siyosati, mafkurasini targ'ib etgan, endilikda o'z umrini yashab o'tgan kitoblarning bugun uchun ham, kelajak uchun ham qadriyati, ahamiyati yo'q. To'g'ri, ular meros, lekin madaniy meros emas, ularni tarixiy fakt sifatida saqlab qo'yish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, **madaniy meros deb**, o'tmish avloddan keyingi avlodga vorislik asosida qoldirilgan, zamonda barqarorlik sinovidan o'tgan, saralangan insoniyatning hozirgi va kelgusi tarakkiyotiga xizmat kiladigan moddiy va ma'naviy madaniyat majmuiga aytishimiz mumkin.

Kishilikning har bir avlodi ajdodlari tomonidan yaratilgan madaniy boyliklarni meros sifatida qabul qilib oladi. Tarixiy vorislik — jamiyat va uning madaniyati ravnaqi shartidir.

Madaniy va ma'naviy meros o'zaro bir-biridan farq qilsada ularning o'rtasiga o'tib bo'lmaz «Xitoy» devorini qo'yish ham mumkin emas, madaniy merosni barpo etishning zahirida ham ma'naviyat ya'ni insonning ma'naviy-ruhiy bilimlari, qobiliyati, iste'dod, aqli, empirik va nazariy bilim faoliyatlari yotadi. Madaniy ma'naviy meros o'rtasida umumiylik ham, farqli tomonlar ham mavjud. Ayni paytda ular o'rtasida yuqorida aytilgan aloqadorlik, bog'liklik, o'zaro munosabat, ta'sir bor. Shuningdek, madaniy meros o'z ko'lamini jihatidan ma'naviy meros tushunchasidan kengroq.

Madaniy merosda ko'proq umumiylik ustunlik qilsa, ma'naviy merosda xususiylik ustunlik qiladi. Madaniy meros umuman madaniyat yutuqlarini o'z ichiga qamrab olsa, ma'naviy meros ma'naviy madaniyat yutuqlarini o'z ichiga qamrab olishi bilan farqlanadi. **Madaniy merosning qadri abadul-abad tushmaydigan kismiga milliy qadriyat deyiladi.**

Ma'naviy boyliklar avloddan avlodga, bir tuzumdan ikkinchi tuzumga meros sifatida o'tadi va jamiyat, uning ma'naviy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. **Ma'naviy meros deb** uzoq va yaqin o'tmishdagi. **Hozirgi davrdagi ma'naviy jixatdan g'oyat qimmatli. O'chmas iz qoldiradigan mangu yashaydigan, butush ijtimoiy manfaati va ehtiyojiga, ezgulikka xizmat kiladigan umuminsoniy ma'naviy boyliklarga aytiladi.** Ma'naviy meros ma'naviy qadriyat sifatida namoyon bo'lib, unga ilm-fan, jumladan, falsafa, adabiyot, san'at, axloq, dindagi real, dunyoviy ta'limotlar, hurfiylik va boshqalar kiradi. Ma'naviy meros zamonlar o'tishi bilan o'z qadrini yo'qotmaydi, balki sifat jihatidan yangi ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy meros kishilar ongiga, ichki dunyosiga, his-tuyg'usiga ta'sir etib, ular ongini boyitadi, axloq-odobini ezgulik sari yetaklaydi.

Ma'naviy meros biror xalq, millat, uning vakillari tomonida yaratilib, so'ng umuminsoniyatning ma'naviy boyligiga, merosi aylanib qoladi. Markaziy Osiyo xalqlarining o'tmish avlodlar qoldirgan ma'naviy meros bunga misol bo'la oladi. Ma'naviy merosimiz jihatidan jahondagi oldingi o'rinlardan biri egallaymiz.

Sivilizatsiyaning madaniyatdan farqi shundaki, u o'ziga xos bo'lgan, o'zgalardan tubdan farq qiladigan, ammo, o'z davri taraqqiyotida takrorlanmas iz qoldiradigan fan, madaniyat, texnika, ijtimoiy ong, ma'naviyat va boshqa sohalaridagi buyuk, yuqori ko'rsatkich hisoblanadi. Uning xarakterli tomoni shundaki, u o'zida oldingisini qabul qilmaydi, balki sifat jihatidan yangi, eng o'xshamagan o'zgarishlarni vujudga keltiruvchi jarayon hisoblanadi.

Sivilizatsiya har bir xalqning yoxud jamiyatning, tarixiy bosqichning o'ziga xos tarixiy-madaniy rivojlanishi, shakllangan qadriyatlari, tafakkur taraqqiyoti hisoblanadi. Hozirgi davrda ilmiy

adabiyotda uni «Sharq» va «G'arb» sivilizatsiyasiga bo'lish qabul qilingan. Insoniyat tarixidagi bu sivilizatsiyalar hind, konfusiylilik, buddaviylilik, musulmon yoki katolik, pravoslav va hokazolarning paydo bo'lishi shaklida namoyon bo'lgan.

Bugungi sivilizatsiya insoniyatning olamni bilishi, undan» umumbashariy manfaatlari yo'lida foydalana bilishi, har bir xalqning umuminsoniyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ma'naviyati va ma'rifati shaklida namoyon bo'lmoqda.

Shunday qilib, madaniyat, ma'naviy meros, sivilizatsiyalar (yutug'i jamiyat va inson ma'naviyatining rivojlanishida, ma'naviy barkamol avlodni voyaga yetkazishda katta ahamiyatga ega. Shuning uchun mustaqillikning dastlabki kunlaridan o'tmishda topalgan ma'naviy merosimizni tiklashga qat'iy kirishildi. Mustaqilligimizning o'tgan o'n yili ana shu merosimizni o'zlashtirish orqali chinakam milliy tiklanishimizga erishdik. O'zbeklar o'zining milliy-ma'naviy «qiyofasiga» ega bo'ldilar. Ammo, bu borada hali oldimizda juda katta vazifalar turibdi. Ana shulardan biri hali merosimizning bizga noma'lum, ammo, dunyoning turli mamlakatlarda saklanayotgan jahon sivilizatsiyasida munosib o'rin egallab kelgan juda ko'plab moddiy va ma'naviy meroslarimizni o'z Vatanimizga keltirishimiz, ularni o'rganishimiz, dunyoqarashimiz va ma'naviyatimizning ajralmas qismiga aylantirishimiz lozim bo'ladi.

Ma'naviyat va mafkura bir-birlari bilan mustahkam bog'langandir. Ma'naniyat insonning ruhiyati, o'zini-o'zi anglashi, yuksaklikka intilishidagi salohiyati bo'lsa, «Milliy istiklol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» Konsepsiyasida ko'rsatilishicha: «Mafkura... muayyan ijtimoiy guruh, ijtimoiy qatlam, millat, davlat, xalq va jamiyatning ehtiyojlari, maqsad-muddaolari, manfaatlari, orzu-intilishlari hamda ularni amalga oshirish tamoyillarini o'zida mujassam etadigan g'orlar tizimidir»¹.

Mafkuraning ma'naviyatda tutgan o'rni shundaki, u inson, jamiyat yoxud millat yoki guruxlarning intilishlari, ruhiyatlari va qayfiyatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Ma'naviyat singari mafkuraning davlat va jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda kattadir. Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, «Mafkura faqat bugun emas, balki hamma zamonlarda ham eng dolzarb siyosiy-ijtimoiy masala, har qanday jamiyatni sog'lom, ezgu maqsadlar sari birlashtirib, uning o'z muddaolariga erishishi uchun ma'naviy-ruhiy kuch-quvvat beradigan poydevor bo'lib kelgan»².

Mafkura jamiyat taraqqiyotida quyidagi vazifalarni bajaradi: **birinchidan**, davlat rivojlanishining iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi vazifalarni o'zida mujassamlashtiradi; **ikkinchidan**, bir davlat, bir mamlakat miqyosida barcha fuqarolarni, turli millat, elat, sinflar va ijtimoiy guruhlarni bir g'oya va maqsad sari birlashtirishga xizmat qilali; **uchinchidan**, davlat olib boradigan ichki va tashqi siyosat g'oyalarini o'zida mujassamlashtirib, uni fuqarolarga targ'ib etadi; **to'rtinchidan**, davlat doirasida yashayotgan fuqarolarni yaratuvchilik, bunyodkorlik, ijodkorlik faoliyatlarini faollashtiradi va ularni jamiyat maqsadlariga yo'naltiradi; **beshinchidan**, xalqning orzu-umidlarini o'zida ifoda ettiradi, jamiyatda mavjud bo'lgan muammolarni hal qilish uchun butun jamiyat va fuqarolarni harakatga keltiradi; **oltinchidan**, mafkura jamiyatda ma'lum siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy qarashlarni shakllantiradi.

Mafkuraning jamiyat, millat, shaxs va fuqaro hayotidagi ana shunday rolga qaramay, mustaqillikning dastlabki yillarida respublikamizda umuman mafkuraga uning mohiyatini tushunganlar ham, tushunmaganlar ham qarshi kurash boshlab yuborgan edilar. Ya'ni hech qanday mafkuraga ega bo'lmagan, mafkuraviy bo'shliqqa asoslangan, o'z g'oyasiga ega bo'lmagan jamiyat qurish kabi qarashlarni ilgari sura boshladilar. Vu jarayon Respublikamiz Prezidentining 1993 yil 23 aprelidagi respublikaning bir guruh adiblari bilan uchrashuvida «Milliy istiqlol mafkurasini yaratish vazifasini kun tartibiga qo'ygunicha davom etib keldi.

Prezidentimiz mafkura — umummilliy, umumxalq ahamiyatiga ega g'oya bo'lib, u xalqni, millatni birlashtiruvchi, umumsafarbarlikka da'vat etuvchi kuch ekanligini takidladilar. Inson, uning qadr-qimmat, farovonligi, Vatanimizning yorqin kelajagi bizning milliy g'oyamiz, milliy mustaqillik mafkuramizning negizini tashkil etadi.

Shu bilan birga, bu mafkura xalqimizda, o'zining qudrati va «himoyasiga» suyangan holda, umuminsoniy qadriyatlarga asoslanib, jahon hamjamiyatidagi taraqqiy etgan davlatlar orasida teng huquqli o'laroq munosib o'rin egallashiga doimiy intilish hissini tarbiyalamog'i kerak.

Mafkura va ma'naviyat munosabatlarini qanlay tushunasiz? Milliy istiqlol mafkurafshon manzildir. Ammo, bu manzillar o'z-o'zidan dunyoga kelmaydi, uni o'z-o'zidan mashaqqatsiz, izlanishsiz, yaratuv-chilik, ijodkorlik ishlarisiz egallanmaydi. Yangi jamiyat yuksaq darajada rivojlangan ongni,

ma'naviy kamolotni yanada baland bosqichga ko'tarilishini taqozo etadi. Ilg'or demokratik qoida va tushunchalar bilan boyigan milliy istiqlol mafkuramiz ana shu yangi ma'naviyatning hal qiluvchi mezonlaridan biridir.

Ma'naviyat mafkurasiz rivojlana olmaydi. Chunki, inson ruhiyatini shakllantirish, milliy qadriyatlarni tiklash va jamiyat maqsadlarini amalga oshirishda mafkura harakatga keltiruvchi kuch sifatida katta ahamiyat kasb etaveradi.

Xullas, mafkura — umummillatga, umumxalqqa, butun jamiyatga taalluqli ulkan g'oyalar birligidir. Ammo, uning ildizlari har bir insonning qaabida, vijdonida, imonida, aql-idroki va tafakkurida. Shu bois, haqiqiy, hayotiy, chuqur insoniy mafkurasini, bor xalq, mamlakat va jamiyat qudratlidir.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasini — xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. T., "O'zbekiston", 2000.
2. Otamuratov S., Husanov S. Ma'naviyat asoslari/O'quv qo'llanma. T., 2002.
3. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T., "O'zbekiston", 2000.
4. Musurmonova O. O'quvchilar ma'naviy madaniyatini shakllantirish. T., 1993.
5. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar — sog'lom avlodni tarbiyalash vositasi. T., 1995.
6. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. T., 1996.
7. Otamuratov S., Husanov S. Ma'naviyat asoslari/O'quv qo'llanma. T., 2002.
8. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T., "O'zbekiston", 2000.
9. Hamdamova M. Ma'naviyat asoslari. T., 2008.